

אגדת ה'יום

עיונים ומחשבות סביב אגדות הגמרא בדף היומי

חולין ז | כאבים וגזרת שמים

מי שמצביע—משפיע? (או שכל הצבעה ידועה מראש?)

יש אמרות חז"ל שאנו מפרשים בקלות, מתוך מחשבה שאנו מכירים את כל המילים באמרה ויודעים מה פירושו. אולם לפעמים כדאי לבדוק היטב אם אנחנו באמת יודעים את פירוש המילים, ואם יש בסיס למידע שלנו. לא כדאי לקרוא את האמרות כמו שהן בלי לנקוף אצבע ולבדוק.

מה פירוש הביטוי "לנקוף אצבע" שהזכרנו כעת? מקובל לפרש שהכוונה לעשות מעשה, לפחות צעד מינימלי וסמלי. המקור לזה הוא כנראה הפתגם "אין אדם נוקף אצבע מלמטה אלא אם כן מכריזין עליו מלמעלה". אדם אינו עושה שום דבר מלמטה ללא גזרה עליונה שקבעה זאת. אולם אם נבדוק מה פירוש הביטוי "נוקף אצבע" בפתגם המקורי, נראה שהמשמעות הפשוטה שונה לגמרי. רש"י במקום מסביר שלנקוף פירושו לנגוף, כלומר לקבל מכה. אין הכוונה שאדם אינו מרים את האצבע או מזיז אותה ללא גזרה עליונה, אלא שהוא אינו חוטף מכה בבוהן ללא גזרה עליונה. האם זה משנה? האם ההבנה מה פירוש "לנקוף אצבע" משפיעה על הפירוש הרווח של הפתגם?

אפשרות אחת: לא משפיעה. העיקרון נשאר: כל פעולה קטנה היא בכונת מכוון. אין זה משנה כיצד בחר רבי חנינא, בעל האמרה, להדגים פעולה קטנה. הוא בחר במכה באצבע, אך באותה מידה הוא היה יכול לדבר על הרמת אצבע בטרמפיאדה או על הצבעה בכנסת. כל פרט הוא תוצאה של גזרה. הבנה זו אינה רווחת בחז"ל (אם כי כמה מהראשונים והאחרונים אימצו אותה, וצמצמו את מרחב הבחירה של האדם); אבל ייתכן מאוד שזו דעת רבי חנינא, שהוא עצמו גם בעל האמרה "הכל בידי שמים" (ברכות לג ע"ב ועוד), שפירושה הפשוט הוא ייחוס כל התרחשות במציאות להשגחה האלוקית. הבנה זו גם מתיישבת יותר עם הפסוקים שמביא רבי חנינא כראיה לדבריו.

אפשרות שנייה: משפיעה מאוד. אם נקיפת אצבע פירושה קבלת מכה, הרי שאין כאן מקור לכל פעולה באשר היא, אלא דווקא לכאב. בהמשך מובאת אמרה שאולי גם היא נאמרה מפי רבי חנינא (תלוי במחלוקת גרסאות), שלפיה דם שמקבלים ממכה באצבע דומה לדם קרבן. גם צער גופני קטן שאדם חווה, יש בו מעט מן ההקרבה והכפרה. ייתכן שדווקא ייסורים הם אלה שאינם באים סתם, ואדם אינו סובל אם לא נגזר מלמעלה שיסבול, מסיבה כלשהי הידועה רק לבית דין של מעלה. רבי חנינא מחדש שהייסורים כוללים גם חבלות פעוטות, אבל הוא אינו מקצין ואומר שכל בדל של התרחשות גזור וקבוע מראש. לפי אפשרות זו, גם כשרבי חנינא אמר "הכל בידי שמים" הוא התכוון לכל הייסורים והפורענויות, ולא כל פרט במציאות (המשך הפתגם, כפי שהוא מופיע בחלק מהמקומות בש"ס, יכול לתמוך באפשרות הזאת: "הכל בידי שמים – חוץ מצנים פחים". כלומר, כל הייסורים הם משמים חוץ מסוג מסוים של נזקים).

אפשרות שלישית: משפיעה, אף שהיא אינה משנה את העיקרון. באמת ההשגחה ממלאת את כל העולם, וחודרת בכל פרטי המציאות, אך יש משמעות מיוחדת דווקא לזיהויה ברגעי המשבר של האדם. בכל מרחביה של המציאות האדם אמור לפעול ככל יכולתו, אבל כשכואב לו – הוא אמור להבין שקרה עכשיו אירוע שמקורו מעבר לתחום שליטתו. כשהאדם מתייסר, עליו לדעת שיש משמעות לייסוריו. המשמעות מחייבת – מפני שהיא מעוררת את האדם לחשוב אם יש בו פגם שדורש תיקון; אבל המשמעות גם מקלה ומרגיעה – האדם אינו אמור להאשים את עצמו ולהרגיש תסכול על הכאב שנגרם לו. אם לא נהגת בחוסר אחריות אלא סתם קיבלת מכה בטעות – אל תחפש אשמים. זה משמים.

נכון, לחטוף מכה מהקיר זה מרגיז, אבל אף אחד אינו אשם בזה. צריך לקבל את הכאב בהכנעה, ולא להתחיל לחקור איך קרה שהדלת לא הייתה סגורה עד הסוף, או שכוס נשברה ונשאר בטעות רסיס אחד על הרצפה אחרי הטאטוא, או שלא שמנו לב שאנחנו נתקעים בעמוד. הרגעים האלה אינם אמורים לתסכל אותנו, אפילו להפך – אלה הרגעים שבהם אנו פוגשים את ההשגחה.

אין עוד מלבדו - אמר רבי חנינא:
ואפילו כשפים... והאמר ר' יוחנן:
למה נקרא שמן כשפים? שמכחישין
פמליא של מעלה! שאני ר' חנינא,
דנפישא זכותיה.
ואמר רבי חנינא: אין אדם נוקף
אצבעו מלמטה אלא א"כ מכריזין
עליו מלמעלה, שנאמר: מה' מצעדי
גבר כוננו, ואדם מה יבין דרכו. א"ר
אלעזר: דם ניקוף מרצה כדם עולה.
אמר רבא: בגודל ימין ובניקוף שני,
והוא דקאזיל לדבר מצוה.